

JANINA JASNOWSKA

Katedra Botaniki AR, Szczecin

Przyrodnicze wartości projektowanego polsko-niemieckiego parku narodowego Dolina Dolnej Odry

Park narodowy w dolinie dolnej Odry został zaprojektowany przy współpracy polsko-niemieckiej jako wspólny obiekt w obszarze pogranicznym (Succow, Jasnowski 1991). Omówienie projektu było przedmiotem wcześniejszego artykułu (Jasnowska 1992). Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie osobliwej przyrody tego obszaru, gdyż najważniejszą podstawą do powołania parku narodowego są jego wartości przyrodnicze, naukowe, społeczne i kulturalne, dla których zabezpieczenia konieczne jest wprowadzenie ochrony prawnej na dużej powierzchni (projektowany park obejmuje 16 500 ha, w tym około 8000 pod ochroną ścisłą).

Dolina dolnej Odry wyróżnia się wysokimi walorami krajobrazowymi, interesującym kompleksem torfowiskowym, zróżnicowaną szatą roślinną, rzadkimi gatunkami flory, bogactwem świata zwierząt, w tym przede wszystkim ornitofauny.

Złóże torfowe. Najcenniejszą częścią projektowanego parku narodowego jest torfowisko Międzyodrze, odznaczające się naturalnymi biocenozami. Jest to teren bagienny, grząski, niedostępny. Łatwiej tu dopłynąć łódką niż dojść pieszo — tak wiele przeszkód pietrzy się na tych bezdrożach. Nawet ścieżki biegnące wzdłuż wałów urywają się nad kanałami, gdzie słuzy i mostki uległy zniszczeniu. Pierwszym formalnym etapem było zgłoszenie projektu utworzenia rezerwatu p.n. „Międzyodrze” (Jasnowska, Jasnowski 1991).

Międyzodrze stanowi bardzo interesujące torfowisko, które rozwijało się po ustąpieniu lodowca przez ok. 10 tys. lat w wąskiej dolinie Odry pod wpływem zmieniającego się poziomu wód w związku z regresją, a później transgresją morza. Charakterystyka złoza została opracowana na podstawie 100 wierceń torfowych, wykonanych przez ekipę badawczą pod kierunkiem prof. Mieczysława Jasnowskiego (1956—1962), zaś wiek określono na podstawie analiz pyłkowych wykonanych przez Zofię Pikałę pod kierunkiem prof. Miłkołaja Kostyniuka (1960).

Szczególne znaczenie dla wytworzenia złoza miały procesy zachodzące od czasu transgresji morza. Zmiana bazy erozyjnej i zahamowanie odpływu wód Odry sprawiły, że prąd był powolny, umożliwiający akumulację osadów na dnie doliny. W pierwszej fazie akumulacji dolinę wyścieliły żwiry, później piaski, często ilaste, o miąższości do 20 m. W drugiej fazie rozpoczęła się w rozlewiskach akumulacja utworów organogenicznych. Najpierw były to osady awtilii — interesującej, z dużym udziałem okrzemek, co spotyka się w ujściowych odcinkach dużych rzek europejskich. Następnie zaczęły tworzyć się torfy. Roślinność szuwarowa rozwijająca się w niegłębokich wodach rozległych rozlewisk odkładała się w postaci torfów, co prowadziło do dalszego wypłylenia i wkroczenia roślinności turzycowej, również torfotwórczej. Następnym ogniwem w tym łańcuchu sukcesji były bagienne lasy olszowe, które wytworzyły na całym prawie Międzyzdrzu pokład torfów leśnych. Zmiany poziomu wód w dolinie Odry, związane z wahaniami poziomu morza w tym długotrwałym procesie, powodowały zaburzenia przez zatapianie zbiorowisk roślinnych, na miejsce których znów wkraczały szuwały, bądź przez obsychanie siedlisk, prowadzące do zahamowania wzrostu złoza, a nawet do powierzchniowej destrukcji. W różnych częściach doliny układ stratygraficzny torfów jest zróżnicowany. Panujące obecnie stosunki hydrologiczne stwarzają w przewadze dogodne warunki do wykształcania się zbiorowisk torfotwórczych, powodujących przyrost tego żywego torfowiska.

Złoże torfu w dolinie Odry jest w wielu miejscach przewarstwione namułami, które były tu w sposób naturalny nanoszone i pozostawiane przez wody zalewowe. W czasach przebudowy terenu dla celów gospodarczych wprowadzono sztucznie w pewnych partiach Międzyzdrza nadkłady mineralne, które jednak nie poprawiły jakości podłoża.

Ogromny masyw torfowy wzdłuż Odry ma wyjątkowo ważne znaczenie filtracyjne. Wody powodziowe Odry, obciążone szkodliwymi, uciążliwymi substancjami, rozlewają się po powierzchni złoża, gdzie natrafiają na gęstwinę kłaczy, rozłogów i korzeni roślin szuwarów, ziołorośli i turzycowisk, które tworzą gigantyczny filtr powierzchniowy. Jeżeli dodać do tego filtracyjne właściwości torfu, to staje się zrozumiałe, dlaczego wody Międzyodrza nie są tak skażone, jak wody w nurcie rzek, zbierających zanieczyszczenia z całej zlewni.

Torfowisko w dolinie Odry zasługuje na bezwarunkową ochronę dla zachowania zarówno jego zdolności torfotwórczych, jak i sanitarnych oraz ze względu na jego znaczenie jako ostoji rzadkich, zagrożonych i ginących biocenoz.

Szata roślinna i osobliwości flory. Szata roślinna w dolinie tworzą zbiorowiska zielnej roślinności naturalnej, zbiorowiska półkulturowych łąk zmiennowilgotnych oraz zbiorowiska zarosłowe i leśne o cechach naturalnych. Wśród roślinności naturalnej wyróżniono 16 zespołów wodnych, między innymi tak rzadkie, jak zespół salwini pływającej *Spirodela-Salvinietum natantis* i grzybieńczyka wodnego *Nymphoidetum peltatae*. Zespół „lili w wodnych” *Nupharo-Nymphaeetum albae* występuje dość powszechnie, a uroda kwitnących grzybieni i grążeli podnosi estetyczne walory parku. Rozpowszechnione są zespoły rdestnicowe, charakterystyczne dla spokojnych, powolnie płynących wód eutroficznych, z rdestnicą polyskującą i przeszytą *Potamogeton lucens*, *P. perfoliatus*, moczarką kanadyjską *Elodea canadensis* i rogatkiem sztywnym *Ceratophyllum demersum*. Do rzadkich należy zespół rdestnicy stęplonej *Potamogeton obtusifolii*, wymagający czystych wód eutroficznych. Przejawem negatywnym są ławice rzęsy drobnej i spirodeli *Lemna minor* i *Spirodela polyrrhiza* spływające w dół korytem Odry z daleka, z ujściowego obszaru Warty i wnoszone prądem do kanałów Międzyodrza. Tego rodzaju zjawisko obserwowano jesienią 1991 r.

Zespoły roślinności wodnej uczestniczą w ciągle zachodzącej sedymentacji osadów gytii, powodującej wypływanie się starorzeczy i rozlewisk. Płytkie wody przy brzegach zbiorników opanowała roślinność szuwarowa, rozciągająca się wzdłuż kanałów i starorzeczy. Szuwały tworzą także bardzo rozległe płyty na powierzchniach zabagnionych torfo-

wiska, o stałe utrzymującym się wysokim poziomie wody. Wyróżniono 11 zespołów szuwarowych, wśród nich do rzadszych należą: zespół strzałki wodnej i jeżogłówki pojedynczej *Sagittario-Sparganietum emersi* oraz zespół z przestką pospolitą *Eleocharito-Hippuridetum*. Na Międzyodrzu bardzo rozprzestrzenione są, obok szuwaru trzcinowego, szuvary palkowe *Typhetum latifoliae* i *Typhetum angustifoliae* i szuwar mанны *Glycerietum maximae*. Spotyka się również dość rozległe płaty szuwaru tatarakowego *Acoretum calami*. Szuwar ten i szuvary palkowe należą do zbiorowisk odpornych na wzmożoną eutrofizację i wysoką zawartość związków azotowych. Podobne właściwości ma spotykany w dolinie zespół szczawiu nadmorskiego *Rumicetum maritimi* z grupy naturalnych zespołów terofitów letnich przy zbiornikach wodnych.

Do bardzo interesujących należą ziołorośla nadwodne z udziałem gatunków rzadkich, o ograniczonym zasięgu. Na uwagę zasługują: zespół przetacznika i wilczomleczka błotnego *Veronico-Euphorbietum palustris* oraz zespół mleczka błotnego i arcydzięgla nadbrzeżnego *Soncho-Archangelicetum litoralis*. Są to zbiorowiska związane z lekko zasolonymi wodami w obszarach przymorskich, tu odsunięte daleko od morza wzdłuż doliny dolnej Odry mają swoje stanowiska kresowe. Zespół kianianki i kielisznika *Cuscuta-Convolvuletum sepium* jest zbiorowiskiem welonowym, oplatającym szuvary trzcinowe bądź zarośla wierzbowe po ich zewnętrznej stronie, wzdłuż obrzeży.

Największe powierzchnie w dolinie opanowały zbiorowiska wysokich turzyc, określone jako turzycowiska. Torfotwórczy charakter ma zespół turzycy sztywnej *Caricetum elatae*. Między potężnymi kępami turzycy, wyrastającymi ponad poziom wód powodziowych, ciągną się zatapiane dolinki, w których występują gatunki bagiennie, jak np. szczaw wodny i szczaw lancetowaty *Rumex aquaticus* i *R. hydrolapathum*, turzyca dzióbkwata *Carex rostrata* lub gatunki efemeryczne, rozwijające się po ustąpieniu wody. Podobnie kępową strukturę ma zespół turzycy prosowej *Caricetum paniculatae*, wykształcający się bliżej krawędzi doliny — w strefie głębokich wód stagnujących.

Odmienną fizjonomią cechują się zbiorowiska turzyc rozlogowych, tworzących łany. Najszerzej rozprzestrzeniony jest zespół turzycy zaostrej *Caricetum gracilis*, wskazujący na dawniejsze kośne użytkowanie, gdyż należy do zbiorowisk antropogenicznych; podobny charakter mają szuvary

manny mielec *Glycerietum maximae*. W zależności od stosunków wodnych mozaikę turzycowisk na torfowisku tworzą zespoły turzycy brzegowej, błotnej, pęcherzykowatej, tunikowatej i dwustronnej *Carex riparia*, *C. acutiformis*, *C. vesicaria*, *C. appropinquata* i *C. disticha*. Do tej grupy zbiorowisk należą także: zespół kosaćca żółtego *Iridetum pseudoacori*, zespół mozgi trzcinowatej *Phalaridetum arundinaceae*, szeroko rozprzestrzeniony na Międzyodrzu zespół manny jałdanej *Glycerietum fluitantis* oraz zespół szaleja i turzycy ciborowatej — *Cicuto-Caricetum pseudocyperi*. Różnicowanie wewnętrzne zespołów sprawia, że różnorodność fitocenozy turzycowiskowych jest jeszcze większa.

Na stosunkowo niedużej powierzchni występują mechowiska, w których istotną rolę odgrywają mchy właściwe. Taki charakter mają mszyste odmiany zespołów turzycowych *Caricetum elatae* lub *Caricetum gracilis* z kożuchem mchów przesiąkniętych wodą lub unoszących się na przewodnionej przestrzeni trzęsawiska. Są to: *Acrocladium cuspidatum*, *Drepanocladus aduncus* var. *kneifii* i in. Wśród gatunków zielnych występują: bobrek trójlistkowy *Menyanthes trifoliata*, siedmiopalecznik błotny *Potentilla palustris*, trzcinnik prosty *Calamagrostis neglecta*, turzycza pospolita *Carex nigra* i in. Z interesujących warto wymienić zespół bobrka i turzycy darniowej — *Comaro-Caricetum caespitosae*, rozwijający się w pobliżu krawędzi doliny, w zasięgu wód zalewowych.

Łąki zmiennowilgotne występują głównie na madach lub na silnie nailonowanych torfach. Barwnym zbiorowiskiem jest łąka z ostrożeniem warzywnym i rdestem węzownikiem *Cirsio-Polygonetum*. Na przedwiosniu kwitną tu kaczeńce *Caltha palustris*, później niezapominajki *Myosotis palustris*, firletka *Lychnis flos-cuculi* i jaskry: rozłogowy i ostry *Ranunculus repens* i *R. acer*. Własny aspekt tworzy w czasie kwitnienia rdest węzownik *Polygonum bistorta*, a w środku łąka — ostrożeń warzywny *Cirsium oleraceum*. W miejscach długotrwale zabagnionych zajmuje stosunkowo małe powierzchnie zespół sitowia leśnego *Scirpetum sylvatici*. Natomiast w siedliskach zdegradowanych w minionym okresie pastwiskowego użytkowania dość duże obszary opanowały skępie zbiorowiska situ rozpierzchłego, zespół *Epilobio-Juncetum*, lub śmiałka darniowego *Ranunculo-Deschampsietum*.

Torfowiskowe lasy i zarośla, tworzące w przeszłości główny zrąb roślinności na Międzyodrzu (Jasnowski 1972), mają obecnie stosunkowo nieduży zasięg. Nie wyka-

zują też większej ekspansji, jak to wynika z ponad 30-letnich obserwacji. Są to bagienne zbiorowiska olsowo-zaroślowe i leśne oraz zbiorowiska łęgowe, wykształcone najczęściej na podłożu torfowym. Lasy w tej dość wąskiej dolinie mają charakter szczególny (Radomski 1962). Ze względu na zawsze wysoki poziom wód i częste ich stagnowanie na powierzchni, protegowane są gatunki szuwarowe i olsowe. Charakterystyczne jest wykształcenie się „kopców” utworzonych na szczudłach systemu korzeniowego olszy czarnej *Alnus glutinosa*, wyniesionych do wysokości 50 cm i więcej ponad powierzchnię pokrytą wodą. Odpowiednio do poziomu rozwija się tam różna roślinność szuwarowa bądź turzycowiskowa z udziałem takich gatunków, jak: łączeń baldaszkowaty *Butomus umbellatus*, żabieniec babka wodna *Alisma plantago-aquatica*, marek szerokolistny *Sium latifolium*, kropidło wodne *Oenanthe aquatica* i in. Obok olsu z turzycą długokłosą *Carici elongatae-Alnetum*, wyróżniono zespół z turzycą błotną *Carici acutiformis-Alnetum* i kosaćcem żółtym *Irido-Alnetum*.

Zalewanie powierzchni leśnych wodami powodziowymi niosącymi namuły i resztki organiczne bogate w azot nadaje dodatkowo wszystkim siedliskom charakter łęgowy, akcentujący się obecnością gatunków siedlisk wilgotnych. Do takich elementów należy m. in. leszczyna *Corylus avellana* budująca podszycie w olsach, które zostały zaklasyfikowane jako podzespół leszczynowy *Carici elongatae-Alnetum coryletosum* (Radomski 1968). Występują tu także inne gatunki łęgowe, jak: chmiel zwyczajny *Humulus lupulus*, bujnie oplatający girlandami olsze do wysokości kilkunastu metrów, oraz trędownik bulwiasty *Scrophularia nodosa*, niecierpek zwyczajny *Impatiens noli-tangere* i in. Z gatunków rzadkich spotyka się listerę jajowatą *Listera ovata* — storczyk objęty ochroną prawną.

Las olszowy z porzeczką czarną, określony jako oles porzeczkowy *Ribo nigri-Alnetum*, występuje na siedliskach mniej bagiennych, co ogranicza udział gatunków szuwarowych.

Zespołem wyraźnie łęgowym, mimo licznych gatunków olesowych, jest *Circae-Alnetum* łęg olszowo-jesionowy, z dużym udziałem jesionu *Fraxinus excelsior*, czeremchy *Padus avium* i trzmieliny europejskiej *Evonymus europaea*; występują tu również: kalina koralowa *Viburnum opulus*, szakłak *Rhamnus cathartica*, jeżyna popielica i malina *Rubus caesius*, *R. idaeus*. W runie występują czartawy: drobna i żół-

ta *Circaea alpina*, *C. lutetiana*, kostrzewa olbrzymia *Festuca gigantea*, czyściec leśny *Stachys sylvatica*, zaś w warstwie mchów: *Atrichum undulatum*, *Mnium hornum*, *Eurhynchium zetterstedtii* i in.

W partiach, gdzie górna warstwa torfu jest silnie napięta lub pokryta nadkładem mineralnym, występują łągi wierzbowo-topolowe *Salici-Populetum*. Drzewostan budują okazałe drzewa wierzby białej *Salix alba* i topoli czarnej *Populus nigra*.

W partiach przy kanałach o dużych wahaniach poziomu wód — od okresowego zatopienia do znacznego przesuszenia powierzchni, utrzymują się łągi wierzbowe z udziałem wierzby laurolistnej i kruchej *Salix pentandra* i *S. fragilis* i innych wierzb oraz wiązu szypułkowego *Ulmus laevis*, bzu czarnego *Sambucus nigra* itd. Bujne pnącza: kielisznik *Calystegia sepium*, psianka słodkogórz *Solanum dulcamara*, a nade wszystko chmiel *Humulus lupulus* oplatają drzewa, krzewy i zioła tworząc wraz z bardzo bujną roślinnością gęszcz nie do przebycia. Nadaje to lasom fizjonomię dzikiej, pierwotnej puszczy.

Rozmieszczenie opisanych powyżej zbiorowisk roślinnych w dolinie dolnej Odry wykazuje związek z charakterem siedlisk. Łągi występują częściej na obszarze parku po stronie niemieckiej, a po stronie polskiej — w bezpośrednim sąsiedztwie nurtu Odry Zachodniej i w kompleksie leśnym pod nazwą „Zaleskie Łągi”. W południowej części „Międzyodrza” największe powierzchnie porasta roślinność szuwara-wa, mniejsze turzycowa. Na madałach występują łąki zmiennowilgotne. Leśnych kompleksów na tym odcinku nie ma. Obszar środkowy „Międzyodrza” pokrywają przede wszystkim turzycowiska z dominującymi zespołami *Caricetum gracilis* i *Phalaridetum arundinaceae*. Pojawiają się zbiorowiska zaroślowe i leśne — olesowe. Udział lasów olszowych i łągowych wzrasta w północnej części, tworząc duży kompleks „Zaleskie Łągi” o powierzchni wynoszącej ponad 500 ha, wchodzący w granice miasta Szczecina.

Z wysoką krawędzią doliny Odry związane są bardzo interesujące zbiorowiska roślinności muraw ciepłolubnych i muraw piaskowych, oraz „czyżni”, czyli zarośli tarniny i głogów, a także ciepłolubnych, świetlistych lasów (Radomski, Jasnowska 1964, 1965). Najciekawsze zbiorowiska znalazły zabezpieczenie w rezerwach Cedyńskiego Parku Krajobrazowego na czele ze znanym „Bielinkiem” — obiektem o wartości europejskiej. Inne czekają na ochronę.

W granicach projektowanego parku narodowego zarówno po stronie niemieckiej, jak i polskiej jest wiele rezerwatów już zatwierdzonych lub projektowanych z roślinnością stepową. Do najcenniejszych należą fitocenozy kwiecistych łąk stepowych z szafwią łąkową i rutewką mniejszą *Thalictro-Salvietum* i murawy ostnicowe *Potentillo-Stipetum capillatae* z takimi gatunkami, jak: ostnica włosowata, powabna i Jana *Stipa capillata*, *S. pulcherrima* i *S. joannis*, pajęcznica liliowata *Anthericum liliago*, główienka wielkokwiatowa *Prunella grandiflora*, goryczka krzyżowa *Gentiana cruciata*, aster gawędka *Aster amellus*, ożota *Linosyris vulgaris* i wiele innych osobliwości florystycznych. W psammofilnej murawie szczotlichowej występuje biały pachnący goździk piaskowy *Dianthus arenarius* w rezerwacie „Silberberge” i w rezerwacie „Kamienieckie Jary”. Ten ostatni rezerwat znany był też jako „Wąwóz Kamieniec” (J a s n o w s k a 1973).

Warto tu podkreślić, że suche murawy stanowią także szczególne siedlisko dla bogatej i różnorodnej fauny owadów, wśród których jest sporo gatunków bardzo rzadkich, zwłaszcza z grupy motyli, os piaskowych i pszczoł ziemnych. Spotyka się tu również małe ptaki otwartych przestrzeni, coraz radsze w związku z postępującą urbanizacją, takie jak: gąsiorek *Lanius collurio*, pokląskwa *Saxicola rubetra*, cierniówka *Sylvia communis* i trznadel *Emberiza citrinella*.

Ciepła dąbrowa z dębem omszonym *Quercus pubescens* należy do najcenniejszych fitocenoz w rezerwacie „Bielinek”. Natomiast zespół świetlistej dąbrowy *Potentillo albae-Quercetum* ma szersze rozprzestrzenienie na krawędziach doliny, choć w przewadze został zastąpiony przez sosnowe lub mieszane lasy gospodarcze. Fragmenty dąbrowy występują w projektowanym rezerwacie „Widuchowskie Górkki”, ważnym także dlatego, że gnieźdzą się tu orły bieliki *Haliaeetus albicilla*, zaś w „Kamienieckich Jarach” na wymienienie zasługuje dąbrowa z kokoryczą drobną *Corydalis pumila*, gatunkiem w Polsce bardzo rzadkim.

Bogactwo fauny. Jedną z głównych przesłanek dla utworzenia polsko-niemieckiego parku narodowego w dolinie dolnej Odry jest wyjątkowo duże bogactwo świata ptaków oraz rola doliny jako transkontynentalnego korytarza dla ptaków przelotnych. Nie brak tu jednak i innych osobliwości faunistycznych. Wykaz gatunków zwierząt występujących

w polskiej części projektowanego Nadodrzańskiego Parku Narodowego opracował dr Wojciech Zyska (1991) — Wojewódzki Konserwator Przyrody w Szczecinie na podstawie m. in. własnych badań (Zyska i in. 1989), a także opracowań źródłowych (Tomiałojć 1990). Wykaz ten obejmuje 19 gatunków płazów i gadów, między innymi objęte ochroną prawną: rzekotka drzewna *Hyla arborea*, traszki: grzebieniasta i zwyczajna *Triturus cristatus* i *T. vulgaris*, padalec zwyczajny *Anguis fragilis*, gniewosz plamisty *Coronella austriaca* oraz jaszczurki, ropuchy itd. Z 50 gatunków ssaków należy podkreślić występowanie 9 gatunków nietoperzy podlegających ustawowej ochronie. Występuje też wydra *Lutra lutra*, tworząca stabilną populację. Od pewnego czasu osiedliły się bobry *Castor fiber*; obserwowano ostatnio liczne starsze i nowe ślady na odciętych w charakterystyczny sposób gałęziach oraz wyryte w torfie kanały do transportowania tego materiału, prowadzące do niedostępnego bobrowego domku. Na „Międzyodrze” pojawiła się para łosi *Alces alces*, ale niestety jedno zwierzę zostało zabite przez kłusownika.

Bogactwo ornitofauny wyraża się wysoką liczbą aż 268 gatunków, przy czym wiele z nich ma dużą liczebność (Rutshke 1983, Zyska 1991). Występują tu ptaki lęgowe, przelotne i zimujące, a jest wśród nich dużo gatunków rzadkich i objętych ochroną prawną. Prof. M. Succow pisze o ptakach spędzających zimę na niezamarzniętych wodach Odry na Łęgach Nadodrzańskich wymieniając: do 1000 nurogęsi *Mergus merganser* i podobnie gęsi bielaczek *M. albellus*, liczne gęsi białoczelne *Anser albifrons*, gągoły *Bucephala clangula*, kaczki krzyżówki *Anas platyrhynchos* i czernice *Aythya fuligula*. Zimuje do 1000 łabędzi krzykliwych *Cygnus cygnus*, około 150 łabędzi czarnodziobych *C. columbianus*.

W okresach jesiennych i wiosennych przelotów zatrzymuje się na tym terenie równocześnie do 100 000 ptaków: gęsi, kaczek i łabędzi. Notowania prowadzone przez stację badawczą w Schwedt (Dittberner, Succow 1975, Dittberner 1990) podają następujące liczby dla okresu przelotów: 35 000 gęsi białoczelnych, 15 000 gęsi zbożowych *Anser fabalis*, 15 000 krzyżówek, 3500 świstunów *Anas penelope*, 4000 cyraneczek *A. crecca* i 1000 cyranek *A. querquedula*, 2500 rożeńców *A. acuta*, 2000 płaskonosów *A. clypeata*. W kwietniu przy wysokim stanie wód w rejonie rejestrowano: 1000 batalionów *Philomachus pugnax*, 700 kszyków *Gallinago gallinago*, 10 000 czajek *Vanellus vanellus*.

Dolina dolnej Odry stanowi dla ptaków wodnych najbardziej znaczący obszar odpoczynku wiosennego na środkowo-europejskim terytorium (Succow 1991).

Projekt wspólnego polsko-niemieckiego parku narodowego Dolina Dolnej Odry ma już dobre rozpoznanie naukowe walorów przyrodniczych. Zachowane do obecnych czasów cenne, naturalne fragmenty przyrody są dobrem ogólnospołecznym i należy je utrzymać jako trwałe dziedzictwo godne ochrony. Mają one duże znaczenie w prowadzeniu badań, poznawaniu praw regulujących procesy ekologiczne, upowszechnianiu wiedzy przyrodniczej, kształtowaniu właściwego stosunku do tych najcenniejszych zasobów przyrody, które w świecie technicznej cywilizacji stają się człowiekowi coraz bardziej potrzebne. Obszar ten będzie też, jak dotychczas, spełniał ważną rolę naturalnego zbiornika retencyjnego, przyjmującego w sposób samorzutny falę powodziową Odry. Musi natomiast zagwarantować byt naturalnej roślinności i zwierzętom zagrożonym przez myślistwo, wędkarstwo i rybołówstwo. Regulacja pogłowia zwierząt oraz różne zabiegi pielęgnacyjne, wynikające z odpowiednich planów, winny być podporządkowane głównym celom parku, zgodnie z wymogami ustawy o ochronie przyrody.

SUMMARY

Natural values of the proposed Polish-German "Lower Odra Valley" National Park

The common national park of the Lower Odra Valley is distinguished by special primeval nature which has been preserved in spite of numerous endangerments of the environment of the outlet of that river one of the largest in Europe. The hydrological conditions which form its habitat do not allow to exploit that territory; all attempts to use it to that purpose have proved unpayable economically. The plant cover is formed of rushes and sedges, as well as of bushes and marsh forest.

On the dry borders of the valley there occurs stenothermal vegetation including extrazonal grasslands peculiar of the steppes. In consequence of detailed investigations there were distinguished over hundred plant associations. The flora includes numerous rare plants which are endangered by extinction and protected by the law. The animal world is also distinguished by its great wealth; their number amounts to

268 species. Their mass appearance consists especially of those who take their rest during the migration. Hibernating and nesting birds also are numerous. The beaver building its lodgings in inaccessible backwoods is a new comer.

PIŚMIENNICTWO

Denisiuk Z., Dyrga Z., Kalemba A., Pilipowicz W., Pioterek G. 1991. *Rola parków narodowych w ochronie szaty roślinnej i krajobrazu Polski*. *Studia Naturae* A. 36.

Dittberner W. 1990. *Ornithologischer Jahresbericht 1990 aus der Uckermark*. Schwedt/O.

Dittberner W. u Succow M. 1975. *Unteres Odertal. Feuchtgebietskatalog für Wasservogelgebiets der DDR*. Zentrale f. Wasservogelforsch. d. DDR Nr 20, Potsdam.

Jasnowska J. 1973. *Wąwóz Kamieniec — projektowany rezerwat przyrody koło Szczecina*. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 29, 4: 31—37.

Jasnowska J. 1992. *O polsko-niemieckim projekcie wspólnego parku narodowego w dolinie dolnej Odry*. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 48, 2: 39—51.

Jasnowska J., Jasnowski M. 1991a. „Międzyodrze” — dokumentacja rezerwatu przyrody. Mpis, UW w Szczecinie.

Jasnowska J., Jasnowski M. 1991b. *Dokumentacja rezerwatu przyrody „Zaleskie Łęgi” koło Szczecina*. Mpis, UW w Szczecinie.

Jasnowski M. 1962. *Budowa i roślinność torfowisk Pomorza Szczecińskiego*. *Szczecińskie Tow. Nauk.* 10.

Jasnowski M. 1972. *Rozmiary i kierunki przekształceń szaty roślinnej torfowisk*. *Phytocoenosis* 1, 3: 193—209.

Radomski J. 1962. *Olsy i lasy łęgowe na Międzyodrzu Szczecińskim*. *Zesz. Nauk. WSR w Szczecinie* 9: 155—197.

Radomski J. 1968. *Oles leszczynowy — Carici elongatae-Alnetum coryletosum subass. nova, na wyspach odrzańskich i na Międzyodrzu*. *Zesz. Nauk. WSR w Szczecinie* 28: 133—144.

Radomski J., Jasnowska J. 1964. *Roślinność otwartych zbiorowisk na zachodniej krawędzi doliny dolnej Odry, cz. I. Badania florystyczne, cz. II. Wykaz flory*. *Zesz. Nauk. WSR w Szczecinie* 17: 85—106.

Radomski J., Jasnowska J. 1965. *Cz. III. Charakterystyka fitosocjologiczna muraw kserotermicznych*. *Zesz. Nauk. WSR w Szczecinie* 19: 69—83.

Rutschke K. 1983. *Die Vogelwelt Brandenburgs*. Jena.

Succow M., Jasnowski M. 1991. *Projektstudie Deutsch — Polnischer Nationalpark „UNTERES ODERTAL“ — studium projektowe Stiftung Kulturförderung München*. WWF, Min.U-Sch.NR BDR, Eberswalde — Szczecin.

Tomiałojć L. 1990. *Ptaki Polski — rozmieszczenie i liczebność*. PWN, Warszawa.

Zyska W. 1991. *Wykaz gatunków zwierząt w polskiej części projektowanego Parku Narodowego*. W: *Projektstudie Deutsch-Polnischer Nationalpark*. M. Succow, M. Jasnowski, maszynopis.

Zyska P., Zyska E., Zyska W., Cichoń M. 1989. *Wstępna waloryzacja faunistyczna Cedyńskiego Parku Krajobrazowego*. Mpis, UW w Szczecinie.